

סימן נד - חתירה למגע בזמן פיגוע

לדאבון לב, עם ישראל מלומד מאוד בפיגועים. מפעם לפעם אנחנו עוברים 'גל טרור' ומרצחים שפלים מגיעים לערים ויישובים, ועושים פיגועים. השאלה שבה נדון להלן היא, האם מי שיש לו נשק ויכול להשתמש בו כדי לפגוע במחבלים בזמן הפיגוע ובכך להציל יהודים אחרים, רשאי, ואולי אף מחוייב לעשות כן, כאשר הדבר כרוך בסיכון שלו עצמו. פשוט, שאם אין סיכון, ואדם נמצא באזור הפיגוע, ויכול להציל בני אדם, הוא צריך לעשות כן, מחמת שתי מצוות. ראשית, התורה מצווה אותנו בהשבת אבדה, והגמרא בסנהדרין (עג.) אומרת שבמסגרת מצוות השבת אבדה יש גם חובת 'השבת גופו', כלומר הצלה. ושנית, יש גם איסור לאו. מי שנמנע מלהציל עובר על לא תעשה של "לא תעמוד על דם רעך" כמבואר באותה סוגיה בסנהדרין. אבל כאשר המציל מסתכן גם הוא, כגון שהוא לא נמצא ממש בזירת הפיגוע, והכניסה לטווח האש של המחבלים מכניסה אותו לסיכון (וכפי שמלמד הנסיון, לפעמים גם הבאים להציל נפגעים) – האם יש חובת הצלה במקרה כזה? ובעצם, אולי השאלה צריכה להיות האם בכלל מותר להיכנס לסכנה במקרה כזה.

איסור לא תעמוד על דם רעך במקום סכנת נפשות - מקור הדין בחז"ל

בירושלמי במסכת תרומות (פרק ח הלכה ד) נאמר:

רבי אמי איתצד בסיפספיה. אמר ר' יונתן יכרך המת בסדינו. אמר ר' שמעון בן לקיש עד דאנא קטיל, אנא מתקטיל (-או שאני אהרוג, או שאני אהרג). אנא איזיל ומשיזיב ליה בחיילא אזל ופייסון ויהבוניה ליה.

רבי אמי נתפס על ידי גויים, וככל הנראה, חילוצו היה כרוך בסכנה. לדעת רבי יונתן, אין להסתכן כדי להצילו, ולכן 'יכרך המת בסדינו'. אבל ריש לקיש החליט להסתכן בכל זאת, והציל אותו¹.

הבית יוסף (חושן משפט תכו) מביא בשם הגהות מיימוניות, שלמד מהירושלמי שהמסקנה היא כדעת ריש לקיש, שאדם צריך להיכנס לספק סכנה כדי להציל את חברו. וכתב הבית יוסף:

¹ נביא את פירוש העלי תמר' שלשונו קלה:

ונראה מענינו, שהיו חבורה מרגלי חרש וחוקרי ענינים פליליים והיה להם מקום מעצר בשם סיפספיה, ובהרבה מקרים היו אלו מרגלי חרש שמים עלילה על אנשים נקיים וביחוד על יהודים והיה קשה להיחלץ מידם וברוב המקרים היה ידוע שידונו אותם למיתה, וכזה קרה ברבי אמי. ורבי יונתן החליט שיהרגוהו והורה איך יתנהגו בקבורה, ואמר יכרך המת בסדינו... ומשל הוא כלומר שיניחו את רבי אמי בסכנתו ולא יסתכנו אחרים עמו כדי להצילו. אולם במסירות נפש הצילו ריש לקיש.

ונראה שהטעם מפני שהלה ודאי והוא ספק, וכל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא.²

מנגד, בספר אגודת אוזוב (מובא בפת"ש שם סק"ב) הוכיח שבבבלי נראה שאין חובת הסתכנות כדי להציל את חברו. הגמרא בנידה (סא.) אומרת:

נהו בני גלילא דנפק עלייהו קלא דקטול נפשא. אתו לקמיה דרבי טרפון, אמרו ליה לטמרינן מר. אמר להו, היכי נעביד? אי לא אטמרינכו, חזו יתייכו. אטמרינכו, הא אמור רבנן האי לישנא בישא, אף על גב דלקבולי לא מבעי, מיחש ליה מבעי, זילו אתון טמרו נפשייכו.

לפי רש"י, רבי טרפון חשש מלהסתיר את אותם בני הגליל, משום שמא הם רוצחים ואסור לו להצילם. אבל התוספות (ד"ה אטמרינכו) כותבים בשם רב אחאי, שרבי טרפון אמר שאם יתפסו אותם, יהרגו גם אותו. ואם כן, רואים שלכל הפחות לדעת רב אחאי, אין חובה להיכנס לספק נפשות כדי להציל אחרים.³

ראיה נוספת לכך שיש חובת הצלה גם במקום ספק סכנה מביא החוות יאיר (סימן קמו) מהגמרא בבבא מציעא (סב.):

תניא שנים שהיו מהלכין בדרך, וביד אחד מהן קיתון של מים, אם שותין שניהם מתים, ואם שותה אחד מהן מגיע לישוב. דרש בן פטורא מוטב שישתו שניהם וימותו, ואל יראה אחד מהם במיתתו של חברו.

עד שבא רבי עקיבא ולימד "וחי אחיך עמך" - חייך קודמים לחיי חבריך.

² וכמדומה שכוונתו, שדין פיקוח נפש, הנלמד מ'וחי בהם' פירושו שאדם אינו צריך להיכנס לסכנה כדי לקיים את מצוות התורה. אבל כשדנים בשאלה כמה מישראל יחיו, הרי הסברא הפשוטה היא שצריך להרבות חיים בעם ישראל. ולכן מעין הסברא של 'מאי חזית', אפשר לומר, שאדם צריך להיכנס לספק קל של סכנה, כדי להציל את חברו מסכנה ודאית.

אולי זו גם כוונת הרב ישראלי (בתוך "פיקוח נפש בסכנה רוחנית", תחומין ב) שכתב:

מעתה יתבאר יפה מה שלמדים ממה שכתוב "וחי בהם" דיני פיקוח נפש שדוחים שבת, לא רק לאדם עצמו הנתון בסכנה, אלא גם שכל ישראל מותרים, ואף מצווים, להצילו גם ע"י חילול שבת. והתקשינו, מנין לנו זאת, הרי פשטות הכתוב אינו מדבר על אחרים אלא על האדם עצמו "וחי בהם" ולא שימות בהם. אכן, לאמור, הרי מן הכתוב "לא תעמוד על דם רעך" אנו למדים שבענין הצלה נעלמים הגבולות בין זה הנתון בסכנה לאחרים שבידם להצילו. נמצא, שהסכנה שהאחד נתון בה, כאילו כל אחד ואחד מישראל נתון בסכנה זו; וממילא מה שנאמר "וחי בהם", שממנו משתמע - ולא שימות בהם, שכל איסורי תורה נדחים בפני פיקוח נפש, ואפילו ספק ספיקא של פיקוח נפש, אין זה אמור רק ביחס לאדם עצמו הנתון בסכנה, אלא הוא כלל המחייב את כל אחד ואחד מישראל...

³ עיין בספר המצוות לרמב"ם במהדורת מוסד הרב קוק, בהערות ר' חיים העליר הערה 11, שכתב לדחות את הראיה מהגמרא בנידה מכמה טעמים. ראשית, לשיטת רש"י אין ראייה, ועוד כמה פוסקים הלכו בדרך זו (וכן כתב גם בחוויית יאיר קמו). שנית, שם הסכנה לא היתה גדולה כל כך, שהרי רבי טרפון הציע להם להתחבא בעצמם. ועיין שם נימוקים נוספים.

החוות יאיר מדייק, שדווקא אם בוודאי מתים שניהם, אומר רבי עקיבא שהאחד אינו מחוייב להציל את חברו. אבל אם יש ספק, שאולי לא ימות, חייב להסתכן כדי להציל את השני.

הפסיקה בראשונים ובאחרונים

כאמור, הגהות מיימוניות כתבו, שצריך להיכנס לספק סכנה כדי להציל את חברו. וכדבריו כתב גם בחוות יאיר (קמו).

אחת התשובות המפורסמות העוסקות בשאלה זו היא תשובת הרדב"ז (חלק ג סימן תרכז). המקרה המתואר בשאלה הוא, שגוי אמר ליהודי: או שתניח לי לקצוץ לך איבר אחד, או שאהרוג את חברך. הרדב"ז פוסק שהשואל אינו צריך להסכים 'לוותר' על איבר אחד כדי להציל את חברו. וכותב:

דילמא על ידי חתיכת אבר, אף על פי שאין הנשמה תלויה בו שמא יצא ממנו דם הרבה וימות. ומאי חזית דדם חברו סומק טפי דילמא דמא דידיה סומק טפי. ואני ראיתי אחד שמת על ידי שטרטו את אזנו שריטות דקות להוציא מהם דם ויצא כל כך, עד שמת. והרי אין לך באדם אבר קל כאוזן, וכל שכן אם יחתכו אותו...
הלכך איני רואה טעם לדין זה אלא מדת חסידות ואשרי חלקו מי שיוכל לעמוד בזה. ואם יש ספק סכנת נפשות הרי זה חסיד שוטה דספיקא דידיה עדיף מוודאי דחבריה.
יש לציין שהרדב"ז מעלה עוד נימוקים, וניכר שאין לדעתו אפילו הווה אמינא שצריך להסכים לכך. ובכל זאת, הרדב"ז כותב שאם יש סכנת נפשות, לא זו בלבד שאין חובה להציל את חברו, אלא יש בכך צד איסור, והעושה כן הוא חסיד שוטה. אמנם, בתשובה אחרת (אלף תקפב) הרדב"ז כותב:

להציל נפש חברו... אפילו במקום דאיכא ספק סכנה חייב להציל, והכי איתא בירושלמי. ומכל מקום, אם הספק נוטה אל הודאי, אינו חייב למסור עצמו להציל את חברו. ואפילו בספק מוכרע אינו חייב למסור נפשו, דמאי חזית דמא דידך סומק טפי דילמא דמא דידיה סומק טפי. אבל אם הספק אינו מוכרע אלא נוטה אל ההצלה והוא לא יסתכן ולא הציל עבר על לא תעמוד על דם רעך.
כלומר, שגם כשיש ספק סכנה, אם הספק נוטה יותר לכיוון ההצלה, כלומר שהסכנה למציל אינה סבירה כל כך, חייב להציל את חברו.
הרב ישראלי (ארץ חמדה שער א סימן יא) מוכיח מדברי הרמב"ם, שגם הוא סובר כן. בדיני פיקוח נפש בשבת (הלכות שבת פרק ב הלכה כג) כתב הרמב"ם:

גוים שצרו על עיירות ישראל אם באו על עסקי ממון אין מחללין עליהן את השבת ואין עושין עמהן מלחמה. ובעיר הסמוכה לספר, אפילו לא באו אלא על עסקי תבן וקש יוצאין עליהן בכלי זיין ומחללין עליהן את השבת. ובכל מקום אם באו על עסקי נפשות או שערכו מלחמה או שצרו סתם, יוצאין עליהן בכלי זיין ומחללין עליהן את השבת. ומצוה על כל ישראל שיכולין לבוא לצאת ולעזור לאחיהם שבמצור ולהצילם מיד הגוים בשבת, ואסור להן להתמהמה למוצאי שבת...

הרב ישראלי מבין, שהמצווה לצאת כדי להגן על יהודים אחרים, היא מחמת "לא תעמוד על דם רעך"⁴. ברור שכשנלחמים בגויים, מסתכנים, ובכל זאת, מצווה לצאת להגן. להלן עוד נדון בראיית הרב ישראלי מדברי הרמב"ם.

בשולחן ערוך לא הזכיר את הדין הזה של הגהות מיימוניות, למרות שכאמור, הוא מובא בבית יוסף, וכתב הסמ"ע (סק"ב) שכיוון שדין זה לא הובא בפוסקים המפורסמים – הרמב"ם, הרא"ש והטור – לא הביאו הבית יוסף בשולחן, כלומר, שלדעת הסמ"ע מסקנת השולחן ערוך היא שלא כהגהות מיימוניות.

כך נראית מסקנת שולחן ערוך הרב (הלכות נזקי ממון סעיף ז, שהביא את שתי הדעות וסיכום 'וספק נפשות להקל') וכך כאמור כתב בפתחי תשובה בשם אגודת אזוב, וסיים "אולם צריך לשקול הענין היטב אם יש בו ספק סכנה ולא לדקדק ביותר, כאותה שאמרו סוף פרק אלו מציאות דף לג עמוד א גבי שלך קודם לכל אדם, שכל המדקדק בעצמו כך סוף בא לידי כך". דברים אלו הועתקו גם על ידי ערוך השולחן (שם סעיף ד). וכך כתב למעשה גם בדורנו, הציץ אליעזר (חלק ט סימן מה; חלק י סימן טו, קונטרס משיבת נפש פרק י). אולם כאמור, הרב ישראלי (ארץ חמדה סימן יא) הוכיח מדעת הרמב"ם, שיש להיכנס לספק סכנה כדי להציל את חברו.

הצלת כלל ישראל

המשנה במכות (יא:): דנה בשאלה האם מותר לרוצח בשגגה לצאת מעיר מקלטו:

ואינו יוצא לא לעדות מצוה, ולא לעדות ממון, ולא לעדות נפשות, ואפילו ישראל צריכים לו, ואפילו שר צבא ישראל כיואב בן צרויה, אינו יוצא משם לעולם, שנאמר: אשר נס שמה.

וכך נפסק גם ברמב"ם (רוצח, ז, ח):

הגולה אינו יוצא מעיר מקלטו לעולם ואפילו לדבר מצוה, או לעדות. בין עדות ממון בין עדות נפשות. ואפילו להציל נפש בעדותו, או להציל מיד הגייס או מיד הנהר או מיד הדליקה ומן המפולת, ואפילו כל ישראל צריכין לתשועתו כיואב בן צרויה, אינו יוצא משם לעולם עד מות הכהן הגדול, ואם יצא התיר עצמו למיתה כמו שביארנו.

באור שמח כתב:

הוסיף רבינו טעם למה אינו יוצא, הלא פקוח נפש דוחה כל מצות שבתורה, ומכל שכן פקוח נפש דכל ישראל, ואסתר תוכיח, רק דנגד הטבע אין לנו להוסיף אחרי מצות יוצר הטבע, חוקר כליות ולב. הוא (-הרמב"ם) אמר כי אם יחס לבב הגואל להרגו אין לו משפט מות, תו אין יכולים בית דין להמיתו, וכיון שהותר דמו לגואל הדם אין לו להכניס עצמו בספק סכנה עבור הצלת חברו מסכנה ודאית, כן נראה, ומוכח מזה דלא כהגהות מיימוניות בשם ירושלמי דתרומות...

⁴ להלן נדון בשאלה למה הבין כך.

האור שמח אומר, שהרמב"ם מסביר מדוע הרוצח אינו יוצא אפילו אם כל ישראל צריכים לו. משום שזו תהיה סכנת נפשות עבורו, ואינו צריך להסתכן כדי להציל אחרים. הכלי חמדה (פרשת פנחס) חולק על האור שמת, וכותב שפשוט שמותר להיכנס לספק סכנה כדי להציל את כל ישראל. והוא מוכיח זאת מאסתר, שהסתכנה בכך שנכנסה לפני אחשוורוש, כדי להציל את עם ישראל.

הרב קוק (משפט כהן סימן קמג) דוחה את הראיה של הכלי חמדה:

ומאסתר, לעניות דעתי אין ראייה כלל. שהרי כתב רש"י בפירוש המגילה שם, שהשיב לה מרדכי מי יודע אם לא תהיי גם את בכלל הגזרה. ואם כן, היה ספק השקול: דסוף סוף, היה לה לתלות שתמצא חן בעיניו ויושיט לה את שרביט הזהב, ואם תמצי לומר שלא תמצא חן, הלא בין כה וכה אפשר גם כן שתהיה נהרגת עם הכלל. ובכי האי גוונא, ודאי חיובא איכא...

תמצית דבריו היא, שכאשר אדם ממילא נמצא בסכנה, הרי שלהסתכן כדי להציל לפחות את האחרים, מותר.

אמנם, בהמשך דבריו, הרב קוק כותב, שכשמדובר בהצלת כלל ישראל, יהיה מותר להסתכן בהוראת שעה, כעין מה שמותר לבית דין להורות לעבור על איסור אפילו בקום ועשה בהוראת שעה. "ואין לך הוראת שעה כל כך נחוצה, כמו הצלת כלל ישראל". אלא שהרב קוק מדגיש, שדווקא הצלת כלל ישראל נכללת בכך. הצלת ציבור מקומי, גם אם הם רבים, אינה נחשבת הצלת כלל ישראל.

במלחמה

עד כאן עסקנו בדין של אדם פרטי, שצריך להציל אדם אחר מסכנה 'פרטית'. אולם, כשמדובר במלחמה, המצב שונה, שכן ברור שבמלחמה יש סיכון, ובכל זאת, מצינו שישנן מלחמות מצווה, וגם במלחמת הרשות, אם אדם אינו 'ירא ורך לבב' הוא יוצא למלחמה, אף שיש בכך סיכון.

כך למשל כותב הרב קוק (משפט כהן שם):

וממלחמת מצוה לעניות דעתי אין ללמוד כלל (-לנושא של הסתכנות להצלת אחרים), דעל כרחך, עניני הכלל דמלחמות יוצאים הם מכלל זה דוחי בהם, שהרי גם מלחמת רשות מותרת היא, ואיך מצינו היתר להכניס נפשות רבות בסכנה בשביל הרווחה, אלא דמלחמה והלכות צבור שאני.

הרב קוק אינו מסביר מדוע מלחמה שונה מהדין של אדם פרטי. במנחת חינוך (מצווה תכה אות א) כתב:

דכל המצות נדחים מפני הסכנה, מכל מקום מצוה זו (-של הריגת שבעה עממים), דהתורה ציותה ללחום עמהם, וידוע דהתורה לא תסמוך דיניה על הנס כמבואר ברמב"ן, ובדרך העולם נהרגים משני הצדדים בעת מלחמה. אם כן, חזינן דהתורה גזרה ללחום עמהם אף דהוא סכנה.

מדבריו אפשר היה להסיק, שרק במלחמת מצווה יש היתר להסתכן. אולם אחרונים רבים מציינים שגם למלחמת רשות מותר לצאת, וככל הנראה, מלחמה מוחרגת מהדין של 'וחי בהם – ולא שימות בהם'. ומצינו בכך שני טעמים.

הרב ישראלי (ארץ חמדה שם) מסביר:

ועצם החיוב של סיכון במלחמה שאין קיימים כאן הכללים של "וחי בהם", נראה לעניות דעתי שהוא גם כן מטעם אחר, שבמלחמה אנו רואים את כל הכלל כולו כאיש אחד, ולא כפרטים בודדים, ולגבי הכלל, קיים כל יחיד רק כאבר של הגוף השלם. וממילא לא שייך כאן בכלל מושג "וחי בהם" כי אנו מודדים לפי חיי הכלל, ולא לפי חיי הפרט. ובחיי הכלל יש לפעמים שעל ידי שהאברים הפרטיים הולכים לאיבוד הם עוזרים לשגשוגו והצלחתו של הכלל.

הסבר אחר עולה מדברי כמה אחרונים (למשל, הנצי"ב בהעמק דבר בראשית ט, ה) המנסחים זאת ש'כך נוסד העולם', כלומר שמלחמה היא חלק מהאופן הסביר שבו בני אדם מתנהלים. לא ניכנס כאן באריכות לביאור הרעיון הזה, אבל הרב ישראלי (עמוד הימיני טז פרק ה) דן באריכות בשאלת כללי המותר והאסור במלחמה, ומסביר שביסודו של דבר, כאשר יש הסכמה ציבורית שפעולה מסוימת, כגון יציאה למלחמה, היא סבירה, אז ממילא הפעולה הזו מוחרגת מהאיסור של שפיכות דמים. וכל היוצאים למלחמה יוצאים על דעת שדמם מותר, לפי הכללים המקובלים בעולם.

רשות להציל או חיוב

האם נאמר שכיוון ש'וחי בהם' לא קיים במלחמה, ממילא חוזר חובת ההצלה מדין 'לא תעמוד על דם רעך'?

הציץ אליעזר (יב, נז; יג, ק) טוען, שאכן, יש חובת הצלה. הוא מבסס את דבריו על תשובה של תרומת הדשן (סימן קצט):

שאלה: כל העבירות שנאמרו בהן יעבור ואל יהרג, כגון בשאר עבירות בר מעבודה זרה, וגילוי עריות ושפיכות דמים, אם יתרצה אחד ליהרג כדי שלא יעבור ובא למלך, האיך מורין לו?

תשובה: יראה דהאי מילתא תליא בפלוגתא דרבוותא...

והיה נראה והואיל דפלוגתא דרבוותא אזלינן לקולא באיסור בסכנת נפשות... אמנם יש לומר, הכא דלענין קידוש השם שלא הקפידה תורה על אבוד נפשות מישראל, ואמרה מסור עצמך על קידוש השם לא ילפינן לה משאר ספיא דלית בהו משום קידוש השם. ונראה דלפי הענין ושרואין אנו כוונתו מורין לו.

תרומת הדשן כותב, שכיוון שמצוות קידוש השם מצד עצמה גוברת על 'וחי בהם', ממילא גם בספק קידוש השם, הרי זה כמו כל ספק דאורייתא, יש להחמיר בו. ולפי זה, טוען הציץ אליעזר, במלחמה, שאין בה 'וחי בהם', ממילא יש להציל גם במקום ספק פיקוח נפש.

אפשר להוסיף עוד שיקול, על פי היסודות שהסברנו לעיל בטעם ההיתר להסתכן בזמן מלחמה.

הנימוק הראשון שהבאנו מהרב ישראלי, הוא שבמלחמה מתייחסים לעם ישראל כאל גוף אחד. ממילא, מותר לסכן חלק מהגוף, להצלת חלק אחר של הגוף. הנימוק השני הוא, שבמלחמה נוהגים כמנהג העולם.

שני הנימוקים מובילים למסקנה, שהשאלה עד כמה להתאמץ להצלת היחיד, תלויה בחשבון הכללי, ובחשבון המקובל. לא סביר לסכן אלף אנשים כדי להציל אדם אחד. כן סביר לסכן מעט אנשים להצלת פצוע, למשל, כשזו הנורמה המקובלת. בצבאות רבים, הרעיון ש'לא משאירים אנשים בשטח' מקובל מאוד, וממילא יהיה מותר ואף חובה, להסתכן לצורך זה.

גדר מלחמה

כאמור לעיל, הראיה הגדולה של הרב ישראלי לכך שהלכה כדעת הגהות מיימוניות, שיש חובת הסתכנות של היחיד להצלת חברו, היתה מהדין המובא במשנה בראש השנה (כג): לגבי הבא להציל מן הגיס, וברמב"ם בהלכות שבת (ב, כג) על כך שכשהגויים צרים על עיירות ישראל, מצווה להציל את אותם יהודים, אפילו במחיר חילול שבת.

בהלכות מלכים (פרק ה הלכה א) הגדיר הרמב"ם שלושה סוגים של מלחמות מצווה: אין המלך נלחם תחלה אלא מלחמת מצוה, ואי זו היא מלחמת מצוה זו מלחמת שבעה עממים, ומלחמת עמלק, ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם, ואחר כך נלחם במלחמת הרשות והיא המלחמה שנלחם עם שאר העמים כדי להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושמעו.

האם הדין המובא בהלכות שבת, על כך שמותר לחלל שבת כדי להגן על עיירות ישראל מיד הגויים, הוא בעצם דוגמא של מלחמת 'עזרת ישראל מיד צר'? הרב ישראלי (ארץ חמדה שם אות ה) סובר, שכמו במלחמות אחרות, גם מלחמת עזרת ישראל מיד צר תלויה בכך שיש מלך שמוציא למלחמה. ולכן הוא כותב, שדברי הרמב"ם בהלכות שבת אינם קשורים למושג של מלחמה. אלא מדובר בישראלים שיוצאים מעצמם, בלי הכרזת הסנהדרין או המלך, להגנת אחיהם. מסיבה זו, הדין המובא ברמב"ם יכול לשמש מקור, לשיטתו, לשיטת הגהות מיימונית שליחיד מותר ואף מצווה להיכנס לספק סכנה, כדי להגן על חברו.

מה יענו הסוברים שאין חובה ליחיד להיכנס לספק סכנה כדי להציל את חברו? כיצד ידחו את הראיה מהרמב"ם?

צריך לומר, שהם מבינים שאכן, הדין של הבא להציל מן הגייס, והמקרה של גויים שצרים על עיירות ישראל, הם גם כן בגדר מלחמה⁵. נכון, שאם מדובר במלחמת שבעת עממים או

⁵ אמנם, בדעת הרמב"ם נראה שהדינים האלו אכן אינם קשורים למלחמה בדווקא. שהרי בהלכה הבאה כתב הרמב"ם:

במלחמת עמלק, יש נוהל הלכתי, איך יוצאים למלחמה. צריך שהמלך יוציא למלחמה, צריך לקרוא לשלום, צריך כהן משוח מלחמה ועוד. אבל מלחמת עזרת ישראל מיד צר נכפית מכח הגויים שבאים, ולכן אין צורך בנוהל הלכתי להוצאה למלחמה. אלא שאם כן, חוזרת השאלה: מה בין הצלת יחיד להצלה במלחמה? האם בכל פעם שגוי מתקיף יהודי, נאמר שיש כאן מלחמה? הלא הדיון שממנו באו הגהות מיימוניות היה של גויים שתפסו יהודים. מדוע לא נאמר שם שמדובר במלחמה? וצריך לומר, שהחלוקה נובעת ממה שכתב הרב קוק, שהצלת הרבים היא כמו הצלת היחיד, ורק הצלת כל עם ישראל היא דין של מלחמה. כלומר, אם הגויים באים על עיר סתם, שיש בה במקרה גם יהודים (למשל, כשיש מלחמה בין שני עמים, ויהודים גרים בשטח של אחת המדינות המשתתפות בלחימה), יש כאן יהודים בסיכון, אבל אין כאן מלחמה שתתיר להסתכן (לשיטות האוסרות להסתכן עבור יחידים). אבל אם הגויים באים על להילחם באזור מרכזי של יהודים (כבבל, או ארץ ישראל) זה כבר נחשב מלחמה, וממילא יש חובה להסתכן כדי להציל אותם.

הסתכנות בזמן פיגוע בארץ

לאור האמור לעיל, מה נאמר על סיכון כדי להציל יהודים בזמן פיגוע בארץ? לדעת הרב ישראל, גם אם מדובר בסתם הצלה של יהודי, יש חובה להסתכן כדי להצילו. אבל גם לחולקים עליו יש לומר, שהפיגועים בארץ אינם סתם מעשה של יחידים, אלא הם ביטוי למלחמה הלאומית שלנו עם הערבים. גם אם מדובר במפגע יחיד, סוף סוף, מדובר במעשה לאומני, ובביטוי של מלחמה. וכאמור, לסוברים שאסור ליחיד לסכן עצמו כדי להציל אחרים, צריך לומר שמלחמת עזרת ישראל מיד צר לא דורשת הכרזת מלחמה, אלא עצם העובדה שקיים מצב של מלחמה, כי יש עם שנלחם בנו, זה נחשב מצב של מלחמה. ונמצא, שלכולי עלמא יהיה מותר להסתכן כדי להציל יהודים אחרים בזמן של פיגוע לאומני. האם ניתן לומר שיש גם חובה להסתכן? לדבריו של הציץ אליעזר, כיוון שמדובר במלחמה, שוב יש גם חובה להסתכן.

וכן ספינה המטרפת בים או עיר שהקיפה נהר מצוה לצאת בשבת להצילין ככל דבר שיכול להצילין, ואפילו יחיד הנרדף מפני הגוים או מפני נחש או דוב שהוא רודף אחריו להרגו מצוה להצילו, ואפילו בעשיית כמה מלאכות בשבת ואפילו לתקן כלי זיין להצילו מותר.

הרי שהרמב"ם כולל גם יחיד הנרדף מפני הגויים יחד עם הדינים שנאמרו ביוצאים להציל. ולמעשה, הדוחק הזה קיים ברמה מסויימת גם מפשטי הסוגיות. שהרי הגמרא בעירובין (מה.) דנה בגדרי היוצאים להציל, שהם גדרי פיקוח נפש, ולומדת אותם בשווה במקרה של הבא להציל מן הגייס וגם הבא להציל מן הדליקה. למרות שלפי דברינו, הבא להציל מן הגייס הוא מצד דיני מלחמה, והיה בהחלט מקום לומר שדיני מלחמה יהיו קלים יותר מאשר סתם הצלת אדם מסכנה.

הערנו קודם, שהדבר אמור לפי המוסכמות המקובלות. לגבי חיילים (ומן הסתם, גם שאר אנשי כוחות הביטחון) הנורמה אומרת שהם צריכים להסתכן כדי להציל אחרים, ובפרט כדי להציל אזרחים. אבל לגבי אזרחים, נראה שהנורמה היא, שהם אינם צריכים להסתכן, כאשר מדובר בסיכון משמעותי.

ולכן נראה, שאנשי כוחות הביטחון צריכים להסתכן כדי להציל אזרחים. ולאזרח שנמצא בזירה, אם מדובר בסיכון משמעותי, מותר להסתכן, אבל אינו חייב.

